

חובת סדר ברכות

[א במשנה [ר"ה לג]: נחלקו ר"ג וחכמים, חכמים אמרו "כשם ששליח צבור חייב - כך כל יחיד ויחיד חייב. ורבן גמליאל אומר: שליח צבור מוציא את הרבים ידי חובתן". שנחלקו איזו היא איזו תפילה היא העיקרית, דלרבן כ"א חייב להתפלל בעצמו ומקיים את חובתו בתפילה בלחש, לבד ממי שאינו בקי שבשבילו נתקנה החזרה, ולר"ג כולם יוצאים יד"ח מהש"ץ, ומה שבכל זאת מתפללין תפילת לחש, הוא די להסדיר שליח צבור תפלתו.

ובגמ' נתבאר דפלוגת ר"ג ורבנן היא בכל תפילות השנה, כדאי' [בדף לה]. "הלכה כרבן גמליאל בברכות של ראש השנה ושל יום הכפורים". וכ"כ הריטב"א בשם הגאונים "שרבן גמליאל ורבנן בכל ברכות פליגי, דלר"ג ש"צ מוציא ידי חובה לכולן אפילו את הבקי, ולרבנן אינו מוציא כלל את הבקי ואפילו בר"ה ויום הכפורים".

והוסיף וביאר הריטב"א את הטעם שלר"ג יכול הש"ץ להוציא מי שבקי, אע"ג דתנן 'יחיד שלא בירך (סדר הברכות) אין חבירו מברך לו', "דהיינו טעמא משום שכל אחד יש לו לשנן בפיו, אבל בצבור חשיב צירוף כאילו הוא מוציא בפיו". והיי' דחשיבי העשרה גוף אחד של ציבור, ולכן חשיבא תפילת הש"ץ להם כתפילה אחת של כולם, שכולם שוים בה. (ובדעת רבנן כתב הריטב"א, דסברי דכיון דידע חייב הוא לשנן בפיו ולא מהני ליה צירוף מדרבנן).

[ב והנה, בסוף הגמ' [לה].] איתא עוד חידוש בשיטת ר"ג, דמסקי' התם: "כי אתא רבין אמר, כי פטר ר"ג עם שבשדות משום דאניסי במלאכה, אבל בעיר - לא". ומבואר ברש"י ובתוס' [לד]: ובשאר, דמיירי כאן באלו שאינם שומעים כלל את החזרה, ואעפ"כ הם יוצאים יד"ח לר"ג כיון שאנוסים.

ויותר מזה נתבאר בר"ן, דלר"ג השומעין מהש"ץ יוצאין אף הבקיאין (כדאמר 'למה הציבור מתפללין כדי להסדיר', הרי שמן הדין יוצאין אף אלה שהם בבית הכנסת בתפלת הש"ץ), וכל מה שאמרו דלא פטר ר"ג אלא עם שבשדות, זהו במי שאינו שומע. (ודלא כדעת בעל העיטור, שכתב שאין ש"צ פוטר אלא מי שאינו בקי, אבל בקי, אפילו אם הוא בב"ה, אינו פוטר).

ודבר זה טעון ביאור טובא, דעד כאן לא שמעי' דשייך לצאת יד"ח, אלא בשומע מחבירו, וכמש"כ הריטב"א דחשיב צירוף וכמוציא מפיו (בגדר שומע כעונה), אבל מי שכלל אינו שומע, איך שייך להוציא בדבר שהוא חייב בו?

[ג ועמד ע"ז בחזו"א [או"ח סי' י"ט] וביאר דנאמר כאן יסוד בעיקר חיוב התפילה: "דלא רמו רבנן חיוב התפילה על כל יחיד, רק כל עדה מחויבים לברור מביניהם עשרה, וירד ש"ץ ויתפלל בעשרה ויפטור את כולם, מיהו אותן דלא אניסי אינם יוצאין בתפלת חבריהן, וחייבין לבוא לבהכ"ג להסדיר התפילה ולשמוע מפי הש"ץ, ואם לא באו אינם בכלל ברכת הש"ץ, כעין עם שאחורי כהנים, וחייבין להתפלל בעצמן"] ואפי' אינם בקיאין שבעיר אינם יוצאים בתפלת הש"ץ כל שלא שמעו, וחייבין לשמוע מפי יחיד שלא התפלל. **וחזר** על יסוד זה בהל' ר"ה [בסי' קל"ז], שכתב שם דאף דבודאי דיחיד שיתקע תקיעות דמעומד לא קעביד מצוה, דלא תקנו חכמים רק בחבר עיר, אבל "כששומע תקיעות של ציבור אפשר דקעביד מצוה, והוא משותף עם הציבור במצות תקיעה".

וכסברתו משמע בריא"ז [הובא בש"ג על הרי"ף יב.], שכתב דלא אמרו דש"ץ מוציא העם שבשדות, אלא בתפילות כל השנה, שכנגד תמידין תיקנום, אבל לא בתפילות דר"ה המחויבות בפ"ע. ומשמע דכוונתו היא דכמו בחיוב התמידין העבודה נעשית ע"י הכהנים בשליחות כל ישראל [ויש גם מעמדות העומדים על גבן, כמבואר בגמ' בתענית], כך תפילה שאף אם היא מוטלת על כל יחיד, שייך בה יציאה ידי חובה ע"י ש"ץ וכל הציבור מצטרפים עמו, לכתחילה בשמיעה, ובדיעבד באנוסין אפי' בלא שמיעה, אם הם מכוונים דעתם אליו.¹

[ד וראשית יש להעיר בדברי החזו"א, שדבריו מתאימים לכאן רק למ"ד תפילה דרבנן (וכמו שדייק וכתב 'דלא רמו רבנן חיובא וכו'), דאילו להרמב"ם דתפילה היא מצוה דאורייתא יקשה מסוגיין, דבודאי לא חייבה תורה חיוב על הציבור לבד? **ועוד** הקשה בחקרי לב, איך יתכן לומר שהיחיד כלל אינו חייב בחיוב תפילה ורק מונח חוב לדאוג שבציבור כולו יהיה מי שיקיים החובה, הרי כל ציבור מורכב מיחידים המצטרפים לציבור לקיים מצוותם, אבל החיוב רמי על כל יחיד. **ועוד**, דאף אם נבין דשייך עניין של חובת ציבור בתפילה כמו בקרבנות, אבל הא בסוגיין נוסף חידוש דגם ידי חובת התקיעות יוצאין מהש"ץ (דאל"ה מאי רבותייהו שנפטרו בסדר ברכות, אם לא יצאו תקנת חכמים של התקיעות, ולא נזכר בשו"מ שזה רק בדיעבד כדי להרויח לכה"פ את הברכות). וא"כ, בשלמא להרמב"ן שהתקיעות

1 **והנה**, במועו"ז [ב קס"ו] חידש דגדר זה שכל העדה הם כגוף אחד ויש להם חיוב אחד ונפטרים כולם בו, שייך דוקא כשיש ציבור המשותפים יחד בכל דבריהם, שלא נאמר בדין עם שבשדות שכל ש"ץ מוציא את כל האנוסים שבכל העולם כולו, אלא זה דין בציבור. ודייק כן מהגמ' בר"ה (יז): יודרדי הים באניות כיחידין דמו. ומב' שאפילו אם הם עשרה, מ"מ כיון שאינם קבועים רק שמתאספים באקראי לא די בזה ודינם כיחידים, וכח ציבור הוא כשאגודים יחד שמתפללים תמיד יחד. אמנם מצאתי בשו"ת יהודה יעלה [ח"ב כ"ז] בהג'ה מבנו, שהביא את דברי רש"י במס' ר"ה דף כ"ט שפירשו טעמא דכל הברכות יצא מוציא משום ערבות, ולפ"ז כתב דהש"צ מוציא גם לעם שבשדות יהי' מי שיהי' ואפי' מעיר אחרת, דשייך בזה ערבות.

במעומד הן רק להעלות התפילה, שייך לומר שהן חובת ציבור של המתפללים להעלות תפילותיהם, אבל להמפרשים דעיקר התקיעות הם במעומד, וכך צורת קיום התקיעות דאורייתא שהן יהיו על סדר ברכות, מה מקום יש להטילן על הציבור לבד?

ה] ואולי אפשר לומר גדר חדש בהבנת 'חובת ציבור', שבדאי החובה רמיא על כל יחיד, אבל 'אופן הקיום' של המצוה אינו נעשה בצורה של קיום היחיד אלא דוקא ע"י ציבור. ודוגמא לדבר, אמירת קדיש וקדושה שדינם הוא דוקא בציבור, וסדר האמירה הוא בצורה של קריאת הש"ץ ועניית הציבור, ולא נאמר כאן לכאן' שהציבור צריך לשמוע כל המילים בשומע כעונה, אלא שכך היא צורת קיום המצוה על ידי כל הציבור ביחד, שמבין כולם עולה קילוסו של הקב"ה.

ולפ"ז נאמר גם כאן, שבאמת על כל יחיד מוטלת חובת סד"ב, אבל צורת המצוה נמסרה לציבור, שרק באופן כזה שיש ש"ץ שמתפלל וציבור ששומעין ועונים אמן, זה הוי בגדר 'חבר עיר' שהתקיעות מצטרפות לברכות ונעשה 'סדר ברכות' של ציבור שעליהם אפשר לתקוע להשלים ענינם, וכמש"כ הריטב"א שבי'הוי צירוף הציבור. **ולפ"ז**, גם מה שהש"ץ פוטר את העם שבשדות, אינו משום שבאופן כזה הם אינם חייבים כלל, אלא שמכיוון שצורת קיום המצוה נמסרה לציבור, וחובת כל יחיד היא להשתתף עם הציבור, כמשנ"ת שכך קיום המצוה של העם בזה שהם באים לשמוע, ממילא מובן שמי שאנוס, מתקיימת מבחינתו המצוה גם בלא השתתפות בפועל.

ו] וזה מוכח מדברי הטור, שכתב דש"ץ מוציא אף את הבקי כששומע התפילה, ואח"כ כתב: "מכל מקום מוטב שיתפללו יחידים, כי מי שירצה לצאת בתפלת שליח צבור צריך שיכוין לכל מה שיאמר השליח צבור, ואם חיסר אפילו מלה אחת שלא כיון לה - לא יצא". **ובב"י** ציין לזה את דברי הרא"ש בתשובה [כלל ד' סימן י"ט] שכתב "ובברכת יוצר אור וערבית אני אומר עם שליח צבור בנחת, כי אין אדם יכול לכוין תדיר עם החזן בשתיקה, וגם אם היה אדם מכוין לדברי שליח צבור בשתיקה, ובאמצע הברכות פנה לבו לדברים אחרים הרי הפסיד הברכה כי הפסיק באמצעיתה (ולכן כתבו הפוסקים שאין לסמוך על עצה זו לצאת מהש"ץ למי שהפסיד אזכרה, כיון דבסתמא שלא יוכל לכוון), אבל כשאדם קורא בפיו אף אם קרא מקצתה בלא כוונה יצא". **והא** פשיטא דלא נאמר דין זה בכל ציבור השומעים סדר ברכות, דא"כ אזל דין סדר ברכות, ואיך יתכן שתקנו תקנה שמועדת רק ליחידים שיכולים להקשיב], ולכאן מפורש בזה, דאין השמיעה המחוייבת למי ששומע לצאת יד"ח, למי שהוא בתוך הציבור ואינו יוצא יד"ח, שרק מי שיוצא יד"ח צריך לשמוע כל מילה ומילה.

ז] והנה, בר"ן וברשב"א הקשו בגמ' דקאמר להם ר"ג לרבנן "לדבריכם למה ש"ץ יורד לפני התיבה", דמשמע דקאי גם על ר"ה, וקשה מאי קא מקשה להו, והרי צריך הוא לירד לפני התיבה כדי שיתקעו על סדר ברכות, שלא אמרו אלא בצבור? **ודעת** הר"ן משו"ה, דאין קושית הגמ' אלא על כל השנה, אבל בר"ה לא הקשה, דבדאי צריך להוריד ש"ץ לסד"ב. וכ"כ הרשב"א בתירוצו השני.

ומבו' מדבריהם, דבר"ה גם לפי רבנן יש חיוב להוריד ש"ץ לפני התיבה גם לולי זה שהוא מוציא את מי שאינן בקיאים, בכדי לקיים את תקנת חז"ל שהתקיעות יהיו דוקא בסדר ברכות של ציבור, ולכן גם אחרי שהתפללו, מחוייבים להעמיד עוד פעם ש"ץ, כדי שתהיה תפלת ציבור ויכולים יהיו לתקוע (ולכן יש דעה בראשונים, שאפי"אם התפללו בציבור סדר ברכות, אבל לא תקעו, מורידים ש"ץ פעם נוספת לסדר ברכות, כדי לקיים את התקיעות כתיקונם). **וכ"כ** הרי"ף גיאות "לפיכך ש"ץ יורד ומוציא יד"ח... ועוד כדי שיהיו שומעין תקיעות על סדר הברכות, דהא קי"ל דחבר עיר שומעין על הסדר, נמצא שליח ציבור מוציא יד"ח העומדין אחריו בביהכ"נ שהתפללו ושאינן בקיאים להתפלל".

והרשב"א בתי' קמא תירץ: "דהיא גופא קא מיבעיא ליה, כיון שכל אחד ואחד מתפלל לעצמו, למה שליח צבור יורד, והיאך תוקעין על סדר ברכות... **וביאר** בחקרי לב, דכיון שכבר יצאו יד"ח תפילה, א"כ אין הברכות בגדר ברכות של חובה, וא"כ זה אינו יכול להיחשב תפילת ציבור של חבר עיר, דעיקר תקנת סדר ברכות היא כשהדבר נעשה בסדר של תפילה, ולא תקנוהו כחובת תפילה לעצמה, אלא בתוך תפילת חובה של ר"ה. **ועכ"פ**, גם להרשב"א מבואר דיש דין נוסף בחזרת הש"ץ של סדר ברכות, ואף דאין זה יכול להיות סיבה בפ"ע להוריד ש"ץ, אמנם מ"מ אחרי שיורד הש"ץ יש כאן בעניינים נפרדים.

ח] והנה, בספר מועדים זמנים ח"א סי' ח' הביא מהגרי"ז, שלדעתו מי שרוצה לצאת ידי חובת מצות תקיעות על סדר ברכות, צריך לשמוע חזרת הש"ץ כל מלה מפי הש"ץ, אבל אם אינו שומע רק התקיעות לבד - אינו יוצא מצות תקיעות על סדר הברכות. (ובכתבי הגר"ח כתבו שהגרי"ז היה מסופק בזה, רק הוסיף עוד שעיקר החיוב לשמוע על סדר הברכות חל על הצבור דוקא, וא"כ יחיד שלא שמע לא נצטרף לציבור ודינו כיחיד שלא נתחייב כלל, ולכן הוא אינו עובר אבל גם לא קיים את המצוה, דלקיומה בעינן שיצטרף לציבור, והיינו שישמע מהש"ץ כל התפלה ואז הוא מקיים מצות היום לתקוע על סדר הברכות כתיקונה).

אמנם, בשאר פוסקים חזי' דלא חששו לזה, וסברו דהא נמי חשיב תקיעות ע"ס הברכות (כן ראיתי בשבות יצחק בשם הגריש"א והגרש"ז, וכן ידוע מעוד פוסקים, וכן מסתבר מסתימת כל הפוסקים שלא אשתמט בהם להזהיר שצריך לשמוע כל הברכות, וגם הגרי"ז לא כתב כן בשום מקום, אלא מפי השמועה הוא). וצ"ל, דבאמת אף דיש כאן חובה נוספת שבשבילה מורידים ש"ץ, אבל גם בזה הוי הגדר כמו בכל חזרת הש"ץ, שהוא הצטרפות הציבור לברכות בש"ץ, וכמשנ"ת.